

જીભ

મનુષ્ય એટલે જ જીભ

◆ જ્યોતીન્દ્ર દવે

મનુષ્યની સર્વ ઈન્દ્રીયોમાં જીભનું સ્થાન વીશીષ્ટ છે. બીજી બધી ઈન્દ્રીયો કરતાં એનું મહત્ત્વ પણ વીશેષ છે, કાન, હાથ, પગ આદી બબ્બે છે ને તે કાર્ય એક જ કરે છે. સાંભળવાનું એક કામ કરવા માટે બે કાન, શ્વાસ લેવાનું એક કામ કરવા માટે બે નસકોરાં, ચાલવાનું એક કાર્ય કરવા માટે બે પગ, જોવાના એક કામ માટે બે આંખ; પણ બોલવાનું અને સ્વાદ ચાખવાનું, એમ બે કામ માટે એકલી જીભની જ નીમણુક કરવામાં આવી છે !

ઘણીખરી ઈન્દ્રીયો પર આપણો કાબુ નથી. આપણી ઈચ્છા વીરુદ્ધ પણ પરસંસ્કારની અસર એના પર થયા વગર રહેતી નથી. કોઈ આપણને ગાળ દેતું હોય ને તે સાંભળવી કુદરતી રીતે જ આપણને ન રુચતી હોય તો પણ; આપણા પોતાના કાન એ ગાળ આપણા મગજ સુધી પહોંચાડ્યા વીના નહીં રહે. ન જોયા જેવું આંખ અનેક વાર જુએ ને માથું ફેરવી નાખે એવી દુર્ગંધ નાસીકા મગજને પહોંચાડે છે. પરંતુ જીભની ઉપર તો મનુષ્યની પુરેપુરી સત્તા પ્રવર્તે છે. એની ઈચ્છા હોય તો જ બોલવાનું કે સ્વાદ આપવાનું કાર્ય જીભ કરી શકે, અન્યથા નહીં.

બોલવાનું ને ખાવાનું-દુનીયાનાં બે મોટાં કાર્ય એક નાનકડી જીભ બજાવે છે. માનવજીવનમાં આના કરતાં વધારે ઉપયુક્ત કે જરૂરી બીજાં કોઈ કાર્ય નથી. એ બન્ને કાર્યની મનુષ્યના જન્મથી શરૂઆત થાય છે ને જીવનનો અંત આવતાં સુધી ચાલે છે- અથવા મનુષ્યના મરણ પછી પણ એની જીભનું કાર્ય તો ચાલુ જ રહે છે. એનાં મત, અભીપ્રાય, વચન આદીનો પાછળનાંઓ વારંવાર ઉલ્લેખ કરીને એની વાણીને અમર બનાવે છે ને એની પાછળ બારમું, તેરમું, શ્રાદ્ધ, વરસી આદી પ્રસંગો યોજીને એની રસાસ્વાદની અભીલાષાને મરણ પછી સંતોષે છે. આમ, જીભનું કાર્ય મનુષ્યના જન્મથી શરૂ થાય છે અને તેના મરણ પછી પણ ચાલુ રહે છે. વૃદ્ધાવસ્થામાં બીજી ઈન્દ્રીયો શીથીલ થઈ જાય છે, ત્યારે પણ જીભ તો એવી ને એવી બળવાન રહે છે. ઘણીવાર તો બીજી ઈન્દ્રીયોની શક્તિ એનામાં ભેગી થતી હોય એમ લાગે છે. ઘરડી આંખ, ઘરડું મગજ એ નીર્બળતાની નીશાની છે; પણ ઘરડી જીભ એટલે અનુભવે અને સંસ્કારે, બળમાં અને કળમાં દુર્જય બનેલી જીભ એમ જ સમજવાનું.

રસાસ્વાદનો અધીકાર જીભને મળ્યો છે, એના વડે જ સ્વાદનું જ્ઞાન થાય છે માટે એને જ્ઞાનેન્દ્રીય ગણીએ તો ગણી શકાય. બોલવાનું કાર્ય એ કરે છે એટલે કર્મેન્દ્રીય પણ કહી શકાય. શ્રીમદ્ ભગવદ્ ગીતાની પેઠે જ્ઞાન અને કર્મનો એ સુંદર સમન્વય સાધી બતાવે છે. મન અને હૃદય બેની વચ્ચે એનું સ્થાન છે તે બહુ સુચક છે. બન્નેને એના વીના ચાલતું નથી. બન્નેના પ્રતીનીધીની ગરજ એ જ સારે છે. મનના વીચાર અને હૃદયની ઉર્મીઓને જીભ જ વ્યક્ત કરે છે. વીદ્યાર્થીઓને ગણીત કે તત્ત્વજ્ઞાનના મુશ્કેલ કોયડાઓ સમજાવતી જીભ જ પ્રીયતમાના સાંનીધ્યમાં પ્રણયવચનો ઉચ્ચારે છે.

જેમ કેટલીક કુલવધુઓ આખા ગૃહનો ભાર ચલાવે છે, છતાં ગૃહ બહારનાંને તેના દર્શન પણ થઈ શકતાં નથી, તેમ જીવનનાં બે સૌથી મુખ્ય કાર્ય કરતી હોવા છતાં જીભ ઘણુંખરું અદૃશ્ય રહે છે.

સ્નીગ્ધ, કોમળ, નાની, નાજુક ને નમણી એવી જીભ અનેક રીતે સ્ત્રીના સરખી છે. આપણે એની પાસે સૌથી વધારે કામ લઈએ છીએ. તે છતાં બને ત્યાં સુધી એને ઓઝલ પડદામાં રાખીએ છીએ. રસોઈ બનાવીને સ્ત્રી આપણી રસવૃત્તીને પોષે છે ને સુંદર ઘરેણાંલુગડાં પહેરીને આપણી અભીમાનવૃત્તીને પોષે છે. તેવી જ રીતે જીભ આપણી સ્વાદવૃત્તીને સંતોષે છે ને સરસ શબ્દો વડે આપણાં વખાણ કરી અભીમાનવૃત્તીને ઉત્તેજે છે. સ્ત્રીની પેઠે જીભ ઘાયલ પણ કરે છે ને ધા રુઝાવે છે. તુમ્હીને દર્દ દીયા હૈ તુમ્હી દવા દેના એમ આશુક માશુકને કહે છે તે જ રીતે જીભને પણ કહી શકાય. કોઈનું અપમાન કરી તેને ઘાયલ કરનારી જીભ, પાછળથી જરૂર પડ્યે તેનાં વખાણ કરી, પોતે પાડેલાં ઘાને રુઝાવી શકે છે. પુરુષનાં પાપોનું પ્રાયશ્ચીત્ત કેટલીક વાર સ્ત્રીને કરવું પડે છે તેમ પેટ આદીના રોગોના ભોગ જીભને બનવું પડે છે. પેટમાં અપચો થતાં જીભ પર ચાંદી પડે છે. પેટની વાત જીભ તરત જ બહાર કહી દે છે. અબળા વર્ગ તરફથી ઘણી વાર ગૃહનાં છીદ્રો બહારનાંને જાણવાનાં મળે છે, તે જ પ્રમાણે દેહના રોગોના નીદાન માટે તજ્જ્ઞો જીભ પર ઘણો આધાર રાખે છે.

ફીકી, સફેદ, નરમ, પહોળી ને અસ્થીર જીભ પાંડુ રોગની સુચક છે. ભુરાશ પડતી જીભ છાતીનાં દરદોનો સંભવ દર્શાવે છે. વચ્ચે છારીવાળી ને છેડે રતાશવાળી જીભ અપચો વગેરે અન્ય ઉદરરોગનું સુચન કરે છે. મુખ બહાર કાઢતાં એક બાજુથી બીજી બાજુએ જીભને હલાવી ન શકાય તો એ પક્ષાઘાતનું ચીહ્ન ગણાય છે. આમ જીભ દેહનાં અનેક દરદો ખુલ્લાં કરે છે.

પરંતુ જીભ માત્ર શરીરના વ્યાધીઓ જણાવતી નથી. એ મનુષ્યનાં ગામ, જાતી આદીની પણ માહિતી વગર પુછ્યે આપી દે છે. બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રીય, વૈશ્ય, શુદ્ર એ ભેદો પણ કદાચ જીભને આધારે કરવામાં આવ્યા હશે. જેની જીભ સહેલાઈથી, નહીં જેવા કારણે, ભયંકર શાપ આપી શકે તે બ્રહ્મર્ષી; જેની જીભ વેદમંત્રોના ઘન, જટા, ક્રમ ઈત્યાદી પ્રકારે પાઠો કરી કસરત કરે ને સોમરસનું આસ્વાદન કરે તે બ્રાહ્મણ; જેની જીભ વીરરસની વાતો કરે ને કસુંબાપાણીમાં રાચી રહે તે ક્ષત્રીય; પૈસાની વાત સાંભળી જેની જીભ ભીજાઈ જાય તે વૈશ્ય ને જેની જીભ ઘણુંખરું મૌન સેવે ને ઈતર વર્ણના હુકમ સાંભળી ‘હા, માબાપ !’ કહે તે શુદ્ર. અત્યારે આ વર્ગભેદ લોપાતા જાય છે અને તેને બદલે નવીન ભેદો રચાતા જાય છે. જેની જીભ ‘યુ ગધ્યા ! બેવકુફ-સુવર !’ એમ ઉચ્ચારતી હોય ને દિવસમાં ચારપાંચ વાર વીવીધ ઉત્તમ વાનીઓનો રસાસ્વાદ માણતી હોય તે ઉત્તમ વર્ગના મનુષ્યો. જેની જીભ ‘માબાપ, સરકાર, પ્રભુ’ એવો પાઠ પઢ્યા કરતી હોય ને બેએક દીવસે એક વાર, અતીશયોક્તીમાં જેને અન્ન કહી ન શકાય, એવું કંઈક આરોગતી હોય તે નીચ વર્ગનો મનુષ્ય. ‘રજાબજા નહીં મળે, સમજ્યા ? જુઓ, આજે જરા બેત્રણ કલાક વધારે બેસજો. ને આવતે મહીનેથી તમારા પગારમાં દશ ટકાનો ઘટાડો કરવામાં આવ્યો છે.’ એમ જેની જીભ બોલતી હોય તે ઉપરી અધીકારી. ‘સાહેબ છે-તે-છે-તે-જરા આજે-આજે જરા-એમ કે સાહેબ, આજે જરા વહેલો ઘેર જાઉં ? ઘેર માંદગી છે. સાહેબ, સાહેબ, બાકીનું કામ ઘેર લઈ જઈશ’ એમ બીતાં બીતાં કરગરતે અવાજે ને દીન મુદ્રાએ બોલે તે કારકુનીયા જીભ.

જીભ આમ માણસનાં, જાતીકુલ જ નથી જણાવી દેતી; પરંતુ એ કયા શહેરનો કે ગામનો છે તે પણ એ કહી દે છે. એક વખત ભરુચમાં મેં બે મનુષ્યોને વાગ્યુદ્ધ ખેલતા જોયા હતા અને તે વેળા મને ખુબ નવાઈ લાગી હતી. વાગ્યુદ્ધ ખેલતા હતા તેની નવાઈ નહોતી લાગી-બે માણસો મળે ને લડે નહીં તો નવાઈ લાગે-લડે તેમાં નવાઈ નથી એ હું સારી રીતે જાણું છું. “તું લાલચોલ ડોલા કાઢીને ગાલ પર ગાલ દે છે તે માલ પરથી નીચે ઉતરની ! બતાવી દઉં !” એકે કહ્યું. “સાલા, તારું મોં ઉજલું છે પણ કરમ તો કાલાં છે. ધોલામાં ધુલ પડી તારા !” બીજાએ ઉપરથી જવાબ દીધો. આ બંને યોદ્ધાઓએ એકમતે ‘ઊ’કારનો બહીષ્કાર કરેલો જોઈ મને નવાઈ લાગી ! તે પછી ભરુચમાં લગભગ બધા જ માણસોને મેં ‘ઊ’ને સ્થાને ‘લ’ વાપરતા સાંભળ્યા હતા. સુરત, વડોદરા, અમદાવાદ બધે સ્થળે ‘ઊ’ બોલાય છે ને ભરુચમાં કેમ બોલાતો નથી એ ઉચ્ચારશાસ્ત્રનો વીષમ કોયડો છે. મને લાગે છે કે બાળપોથીમાં નળનું ચીત્ર આપી તે પરથી ‘ઊ’કાર શીખવવામાં આવે છે ને ભરુચમાં નળ નથી, તેથી કદાચ ભરુચવાસીઓ નળની સાથે ‘ઊ’નો પણ બહીષ્કાર કર્યો હશે. પણ એ

સાથે આપણે ઝાઝી નીસબત નથી. 'ઊ'કારનો બહીષ્કાર કરનારી જીભ ભરુચવાસીની છે એમ તરત જણાઈ આવે છે. તે જ રીતે 'હવાકાનું હેર હાક' માંગનારી સુરતી જીભ ને 'સડકું ખોદીએ સીએ ને રાબું પીએ સીએ' એમ કહેનારી કાઠીયાવાડી જીભ પણ પોતાના નીવાસસ્થાનની ખબર આપી દે છે.

જીભની કુતુહલપ્રીયતા ને છીદ્રાન્વેષીપણું અદ્ભુત છે. દાંતના ખુણેખુણામાં એ ફરી વળે છે. એકઝીણી સરખી કરચ દાંતમાં ગમે ત્યાં સંતાઈને ભરાઈ બેઠી હોય, તો તેને શોધી કાઢે ત્યારે જ એ જંપે છે. એ વીચયમાં પણ એ અબળાવર્ગ સાથે હરીફાઈમાં ઉતરી શકે એમ છે. મોંમાં કાતરા પડ્યા હોય કે ચાંદી પડી હોય, તો જીભ વારંવાર ત્યાં જ જવાની. કુતરાં વગેરે પ્રાણીની જીભમાં ઘા રુઝવવાની શક્તિ છે, ને તેથી તે શરીર પર પડેલા ઘાને જીભ વડે ચાટચાટ કરે છે. પણ ઉત્કાન્તીક્રમમાં આગળ વધતાં વધતાં મનુષ્યની જીભમાંથી ઘા રુઝવવાની શક્તિ જતી રહી ને તેને સ્થાને ઘા પાડવાની ને પડેલા ઘાને ચાટીચાટી વીશાળ ને ઉંડા બનાવવાની શક્તિ આવી.

બીજા પ્રાણીઓ કરતાં મનુષ્યનું શ્રેષ્ઠત્વ તથા વીશીષ્ટત્વ એની જીભને લીધે જ છે. અન્ય પ્રાણીઓ કરતાં મનુષ્યોનું મગજ વધારે બળવાન હોય છે અથવા એનામાં બુદ્ધી વધારે હોય છે એ વાત મનુષ્ય અને પ્રાણી બન્નેના પરીચયમાં આવનાર કોઈથી પણ મનાય એવી નથી. મનુષ્ય કરતાં આંખની બાબતમાં બીલાડી, હાથની બાબતમાં ગોરીલા, નાકની બાબતમાં કુતરો, પેટની બાબતમાં વરુ ને પગની બાબતમાં ગધેડો વધારે બળવાન હોય છે એ જાણીતું છે. તેમ જ બીજાં જાનવરોની માફક એને શીંગડાં ને પુંછડી પણ હોતાં નથી. એ પરથી સમજાય છે કે મનુષ્ય કરતાં, જીભ સીવાયની બીજી ઈન્દ્રીયોના વીચયમાં, અન્ય પ્રાણીઓ વધારે નસીબદાર છે. મનુષ્યનો ખરેખરો વીકાસ જીભના વીચયમાં થયો છે. કીડી, મંકોડા, વંદા આદીને જીભ હોતી જ નથી. સુખદુઃખના ધ્વની પણ એનાથી કાઢી શકાતા નથી. બીલાડાં, કુતરાં આદી પશુઓને જીભ હોય છે; પણ તે માત્ર અમુક પ્રકારનો જ ધ્વની કાઢી શકે છે. એથી ઉચ્ચ પ્રકારના પ્રાણીઓ જીભ વડે વીવીધ પ્રકારના ધ્વનીનું ઉચ્ચારણ કરી શકે છે. પોપટ વગેરે પક્ષીઓ કંઈક માણસના અવાજને મળતા આવે એવા પ્રકારના ધ્વની કાઢી શકે છે. પરંતુ એક મનુષ્ય જ એવું પ્રાણી છે, જે જીભ વડે કોઈ પણ પ્રકારનો ધ્વની કાઢી શકે છે. પશુપંખીઓ તેમ કરી શકતાં નથી. માટે જ મનુષ્ય પશુપંખી કરતાં શ્રેષ્ઠ ગણાય છે. એક મનુષ્ય બીજા મનુષ્યને 'કુતરા, ગધ્યા, સુવર, હેવાન' વગેરે કહી શકે છે. જનાવરો એકબીજાને 'માણસ, આદમી, ઈન્સાન' વગેરે કહીને ગાળ દઈ શકતાં નથી, એટલે એ માણસ કરતાં ઉતરતાં દરજજાનાં ગણાય છે. મનુષ્ય પોતાને શ્રેષ્ઠ કહી શકે છે—જીભ વડે;

બીજું કોઈ પ્રાણી પોતાને શ્રેષ્ઠ કહી શકતું નથી, એ જ બતાવે છે કે મનુષ્યની શ્રેષ્ઠતા એની જીભને લીધે જ છે.

સમયને-સંજોગને અનુકુળ થઈ જવાની જીભની શક્તિ પણ સ્ત્રીના જેટલી જ છે. પીતાના ઘરના વાતાવરણ કરતાં તદ્દન ભીન્ન પ્રકારના વાતાવરણમાં આવેલી નવોઢા નવીન પરીસ્થિતીને અનુકુળ થઈ જઈ, જાણે એ જ વાતાવરણમાં નાનપણથી ઉછરી હોય એમ વર્તવા માંડે છે. તે જ પ્રમાણે જીભ પણ સંજોગો બદલાતાં તરત તેને અનુકુળ થઈ જાય છે. સુધારકો પર તીવ્ર બાણ વર્ષાવતી જીભ, સંજોગોમાં ફેરફાર થતાં તરત જ સુધારકની પ્રશંસા કરવા મંડી પડે છે. ઘરને ખુણે ઉપરી અમલદારની સખ્ત ઝાટકણી કાઢતી જીભ એ અમલદારના સાન્નીધ્યમાં એના ગુણગાન ગાવા મંડી પડે છે.

એક ગાડીવાળાએ એક નાના છોકરાને, કંઈક વાંકસર, તમાચો માર્યો. છોકરો રડતો રડતો પોતાના પીતા પાસે ગયો. એનો પીતા ઉશ્કેરાઈ ગયો, “કોણે માર્યો મારા છોકરાને ? એની છાલ ઉખેડી નાખું ! જોઉં તો ખરો, મારા છોકરાને આંગળી અડાડવાની હીમત કોણે કરી ?” એમ બોલતો એ છોકરાને લઈને આગળ આવ્યો. છોકરાએ ગાડીવાળાને બતાવી કહ્યું, “આણે માર્યો.” છ કુટ ઉંચા અને બસો રતલવાળા ગાડીવાળાએ આગળ આવી “હા, મેં માર્યો, શું છે ?” કહીને બાંચ ચઢાવવા માંડી. છોકરાના પીતાની જીભે બદલાયેલો રંગ જોઈ કહ્યું: “બહુ સારું કર્યું, એ તો એ જ લાગનો છે. એક જ તમાચો શું કામ માર્યો ! મારવા’તા ને બે ચાર ! મારાં દેખતાં મારો એક બીજો થાપટ !” આ જ પ્રમાણે આપણા બધાની જીભમાં સમયને અનુકુળ થઈ જવાની શક્તિ રહેલી છે. જેનામાં એ શક્તિ જેટલી વધારે વીકસીત, તેટલો એ વધારે પ્રતીષ્ઠાસંપન્ન, સમજુ ને શાણો ગણાય છે.

કામીની પેઠે જીભનાં જાદુ ને કામણ પણ અનેરાં છે. એ મોહીનીનાં મોહનાસ્ર ભારે અસરકારક છે. નયનબાણ કરતાં પણ જીહ્વાબાણ વધારે કાતીલ નીવડે છે. ઘણી વાર આપણા અમુક ઓળખીતા પુરુષ પર કોઈ સ્ત્રી ફીદા થઈ જવાનું જાણીએ છીએ ત્યારે આપણને અત્યંત આશ્ચર્ય થાય છે. “એવું એનામાં છે શું ? નથી રંગ, નથી રુપ, નથી મર્દાનગી, નથી પૈસો, નથી પ્રતીષ્ઠા. એવું તે એ સ્ત્રીએ એનામાં જોયું શું ?” એમ સામાન્ય રીતે બધાને લાગે છે. પણ તન, મન કે ધનના વૈભવ વડે નહીં, પણ એણે તો જીભના જાદુથી એ સ્ત્રીનું મન હરી લીધું હોય છે એ આપણે જાણતા હોતા નથી. અભીમન્યુ પર નયનોનાં જાદુ અજમાવી ચુકેલી ઉત્તરાને જીભનાં જાદુ અજમાવવાનો વધારે અવસર મળ્યો હોત તો એ વીર પુરુષ બની રણસંગ્રામમાં જઈ સ્વર્ગવાસી બનવાને બદલે ધીર પુરુષ બની નમુનેદાર ગૃહસ્થાશ્રમી થયો હોત. ઈશ્વર પણ જીભને વશ થાય છે. માત્ર મનથી

નહીં, પણ જીભ વડે સ્તોત્રો ગાઈ ઈશ્વરપ્રાર્થના કરવી જોઈએ તેનું કારણ પણ આ જ છે. શેષનાગની હજાર જીભને લીધે જ જગત ગતીમાન રહી શક્યું છે ને એના પર શયન કરવાને લીધે જ ઈશ્વર પણ જાગૃત રહી શકે છે.

જેમ દેશદેશની જીભો વીશીષ્ટ પ્રકારની હોય છે, તેમ ભીન્ન ભીન્ન વ્યક્તીની જીભની ખાસીયત પણ જુદી જુદી જાતની હોય છે. કેટલીક જીભો શ્રોતાના કાનની ઉપાસક હોય છે. આખો વખત સાંભળનારના કાનમાં એ ધુમ્યા કરે છે. કેટલીક જીભો આત્મપ્રશંસાની હેલીમાં પોતાને ને સાંભળનારને ડુબાડી દે છે, તો કેટલીક સાંભળનારની ખુશામદમાં જ રચીપચી રહે છે. કેટલીક જીભો સ્ત્રીમુખને જોઈને વાચાળ બને છે, અન્યથા મુક થઈને પડી રહે છે. કેટલીક જીભો બહુવ્રીહી સમાસની પેઠે અન્યપદ પ્રધાન હોય છે, બીજાના જ મનના વીચારની એ વાહક બને છે. કેટલીક જીભો કાતરનું કામ કરે છે. કેટલીક સોયની ગરજ સારે છે, કેટલીક નેતરની સોટીનો ખ્યાલ આપે છે.

જીભને આપણે 'લુલી'નું અભીધાન આપ્યું છે. પણ એ લુલી હશે તોયે ઈશ્વરકૃપા પામેલા પંગુના જેવી હશે-આખો ગીરી ઓળંગી શકે એવી. જગતમાં જે કાંઈ થાય છે-સારું નરસું, આનંદ-કંકાસ, આત્મશ્લાઘા, ખુશામદ, વીવાહ ને વરસી, માંદગી ને તંદુરસ્તી તે સર્વ મોટે ભાગે જીભને લઈને જ થાય છે. સીદ્ધાંત તરીકે જીભ પર અંકુશ રાખવાની શક્તી મનુષ્યમાં છે; પણ ખરી રીતે જોતાં જીભની સત્તા હેઠળ એ દબાઈ જાય છે. સમાજ, ધર્મ ને કાયદાની રુએ પુરુષ, સ્ત્રીનો સ્વામી છે; પણ વસ્તુતઃ એ સ્ત્રીનો ગુલામ હોય તેમ વર્તે છે. એ જ રીતે જીભના એ તાબામાં રહે છે. એની તંદુરસ્તી, એની નીતી, એનો વીવેક, એનો ધર્મ, એનું આખું જીવન એની જીભને આધારે જ વીકસે છે કે વણસે છે. મનુષ્ય એટલે જ જીભ.

મને લાગે છે કે ઈશ્વરે આ માનવયંત્ર ઘડ્યું; પણ ક્યાં તો એણે બહુ ઉતાવળ કરી હશે કે ક્યાં તો યંત્ર ઘડવાનો એને ઝાઝો અનુભવ નહીં હોય. થઈ શકે એવી કેટલીયે સગવડ એણે કરી નથી. સ્ક્રુ મુકવાને બદલે કેટલીક વસ્તુ એણે એમની એમ જડી દીધી છે. જીભને ધારીએ ત્યારે મોંમાંથી છુટી કરી શકાય એવી રચના એણે કરી હોત તો કેટલી સગવડ થાત ! નાટક, સીનેમા અથવા સભામાં પ્રેક્ષકો ને શ્રોતાઓ પોતાની જીભનો વધારે પડતો ઉપયોગ કરી બીજાને દખલ કરે છે તેને બદલે સૌને પોતાની જીભ બહાર જુદી જુદી ડબ્બીમાં મુક્યા પછી જ સભાસ્થાનમાં દાખલ કરવામાં આવતાં હોત તો નાટક, સીનેમા તથા સભા આપણને કેટલા આનન્દદાયક લાગત ! તેમ જ આખો વખત બોલ બોલ કરી કંટાળો આપનાર વ્યક્તીને મળવા જતાં, 'જીભ અત્યારે એના મોંમાં નથી, પણ એ ધી ચોપડીને કબાટમાં ઉંચી મુકી છાંડી છે' એમ ખાતરી કરીને, નીર્ભયપણે આપણે મળવા જઈ શકત.

કોઈ પર ગુસ્સે થઈ જઈએ ત્યારે કલહ અને કંકાસના પ્રસંગ ઉપસ્થિત થતાં પહેલાં આપણે મોંમાંથી જીભ બહાર કાઢી ગજવામાં મુકી દઈ મારામારી ને ગાળાગાળીના પ્રસંગો કેટલી સહેલાઈથી ટાળી શકત ? બળવાખોર ભાષણ કરનારાઓને કોઈ પણ દેશની સરકાર કેદમાં પુરે છે તેને બદલે તેની જીભ જપ્ત કરી પોતાની સુરક્ષિતતા વધારે સારી રીતે જાળવી શકત. કદાચ કોઈ વાર જીભની અદલાબદલી પણ થઈ જાત; પણ તેમાં કંઈ નુકસાન ન થતાં ઉલટો ફાયદો જ થાત. બાળકના મોંમાં કોઈ વૃદ્ધની જીભ આવતાં એ અનુભવભરી વાણીના ઉદ્ ગાર કરી શકત. રામનું રટણ કરનારી જીભ ખ્રીસ્તના ઉપાસકના મોંમાં જઈને, રહીમને ભજનારી જીભ બ્રાહ્મણના મુખમાં જઈ ચઢી રામ, રહીમ ને ગોંડની એકતા આપોઆપ સીદ્ધ કરત. હજીયે ઈશ્વરને આટલો સુધારો કરવાનું સુઝે તો ખોટું નહીં.

પ્રતીકુળ સંજોગોમાં પણ આનંદથી શી રીતે કર્તવ્ય બજાવ્યે જવાય એ જીભ આપણને શીખવે છે. આગળ બત્રીસ ભૈયા જેવા મજબુત દાંત, પાછળ ગળાની ઉંડી ખાઈ, અનેક પ્રકારના, ટાઢાઉના, તીખાખારા પદાર્થોનો સતત મારો, સંચલન માટે ઓછામાં ઓછી જગા, સુર્યનો જરાય પ્રકાશ ન આવે એવી સાંકડી, અંધારી જગામાં લપાઈ રહેવાનું: આવી અનેક પ્રતીકુળતાઓ છતાં; જીભ આનંદથી નીર્ભયપણે પોતાનું કાર્ય કરી જાય છે. ખાનપાનનો રસાસ્વાદ માણી અંદરનો, ને મન અને હૃદયના વીચારભાવોને વ્યક્ત કરી બહારનો સંસાર સાચવે છે, અને સુખી થવું હોય તો મનુષ્યે સંસારમાં 'જલકમલવત્ નહીં; પણ મુખજીભવત્' રહેવું એવો સાંભળે તેને ઘેરો ને ગુઢ બોધ વગર બોલ્યે સંભળાવે છે.

♦ જ્યોતીન્દ્ર દવે

(રંગતરંગ-ભાગ-૩માંથી સાભાર... પ્રકાશક - ગાંડીવ સાહિત્યમંદીર, સુરત)

@@@

'સન્ડે ઈ-મહેફીલ' - વર્ષ: પાંચમું - અંક: 184 - January 31, 2009

'ઉંઝાજોડણી'માં ફોન્ટમાં સાભાર અક્ષરાંકન: વીજેશ શુક્લ - vijvan302@gmail.com

@@@@@

All the Articles of previous '**SUNDAY eMAHEFIL's** can easily be

downloaded from our website:

<http://www.gujaratilexicon.com/index.php?action=downloadSeM>

Ratilal Chandaria, e-mail:rpchandaria@comcraft.com